

La intervenció arqueològica a la variant de Mataró de la carretera N-II

C. BENET, X. FÀBREGA,
J.M. MACIAS, J.A. REMOLÀ (CODEX SCCL)

ORÍGENS I PLANTEJAMENTS DEL PROJECTE

La prolongació de l'autopista A-19 fins a Palafolls ha representat la construcció d'una obra de gran envergadura en una comarca especialment densa en vestigis arqueològics com és el Mareme. En comprovar que el traçat de la carretera afectava diversos jaciments ja inventariats (IPA 1987), el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya va iniciar una campanya de prospeccions intenses de tota la superfície afectada per l'autopista i els diversos enllaços amb la N-II. (Fig. 1).

Aquestes prospeccions van ser encarregades als arqueòlegs J.M. Defaus i A. Martín i van donar com a resultat la localització de cinquanta-set punts d'interès arqueològic afectats d'alguna manera per la nova construcció. A partir d'aquestes dades, el Servei es va posar en contacte amb Autopistas CESA, empresa concessionària del projecte, i, com a resultat d'aquestes converses, l'esmentada empresa va assumir al cost dels treballs arqueològics al mateix temps que oferí una col·laboració permanent.

D'acord amb el procés constructiu de l'obra, el projecte va quedar dividit en dues fases: la primera, coneguda amb el nom de Variant de Mataró, comprenia el tram situat entre els termes municipals de Cabrera de Mar i Sant Andreu de Llavaneres, mentre que la segona concernia la resta del traçat fins a Palafolls.

Els treballs arqueològics derivats de la construcció de la variant de Mataró varen ser adjudicats a l'empresa CODEX SCCL. Les primeres actuacions van consistir en la valoració de cada un dels enclaus catalogats a la memòria de les prospeccions (DEFAUS/MARTÍN 1989) per tal de comprovar les característiques de cada un d'ells. Després d'unificar algunes zones en una mateixa àrea i descartar les que no estaven afectades directament, quedaren un total de divuit punts en els quals era necessària una intervenció arqueològica.

Tot seguit, es va programar el calendari de les actuacions a partir de les prioritats constructives de l'obra i segons el temps necessari per portar a terme cada intervenció, els mitjans a utilitzar i la situació del jaciment.

D'altra banda, la complexitat del projecte requeria un contacte permanent amb les diferents entitats i institucions implicades en el projecte: la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Mataró mitjançant el Museu Comarcal, Autopis-

tes CESA, l'empresa constructora, i CODEX SCCL. Aquest contacte va quedar articuladament bàsicament, amb una visita setmanal a les excavacions on s'avaluava l'evolució dels treballs.

Els treballs arqueològics foren dividits en dues fases. La fase inicial, anomenada delimitació, tenia per objectiu la verificació de l'existència real de restes arqueològiques en les zones identificades a partir de les prospeccions. El mètode utilitzat en les delimitacions fou l'excavació de petits sondeigs i rases-guida de dimensions variables, segons les característiques del terreny i els resultats que anaven proporcionant durant la seva excavació. Els treballs d'aquesta fase es van realitzar manualment per tal d'evitar la destrucció de les restes. La situació dels primers sondeigs, tot i contemplar la totalitat de la superfície afectada, es va plantejar partint de la consideració de diversos factors, especialment, les dades proporcionades per les prospeccions, la topografia del terreny, les informacions bibliogràfiques i orals, la inspecció ocular, l'extensió i l'ús que en aquell moment rebia l'àrea afectada.

Les zones on els treballs de delimitació no van revelar l'existència de vestigis arqueològics van ésser alliberades. Això no obstant, i per a més seguretat, es va creure necessari realitzar el seguiment arqueològic dels treballs de construcció per tal poder documentar possibles restes aïllades.

En aquells casos en què la delimitació resultà positiva, els treballs es varen dirigir vers l'establiment d'una primera aproximació de l'extensió de les restes localitzades. Al mateix temps, s'intentà comprovar-ne l'entitat, la cronologia i l'estat de conservació per tal d'orientar els treballs d'excavació en extensió.

La segona fase d'actuació va consistir en l'excavació intensiva dels jaciments localitzats, incidint tan sols en l'àrea directament afectada pel traçat de la variant. Els treballs d'excavació es van dirigir, en un primer moment, vers l'establiment de les característiques del jaciment amb la introducció de mitjans mecànics per tal d'agilitar l'exhumació dels nivells superficials. Mitjançant aquesta operació, ha estat possible establir en la major part dels casos la tipologia del jaciment, i d'aquesta manera, determinar els treballs arqueològics necessaris per a cada cas segon el grau d'incidència de la nova construcció (Figura 1).

TREBALLS REALITZATS I RESULTATS OBTINGUTS

La delimitació dels divuit jaciments es va fer entre els mesos de juliol i agost de l'any 1991, mentre que l'excavació dels jaciments localitzats es va portar a terme a partir del mes de setembre i fins al mes de desembre del mateix any.

Aquí ens referirem tan sols a aquells jaciments que han proporcionat algun resultat positiu. Dels divuit punts d'interès arqueològic intervinguts, només en vuit casos es va documentar l'existència de restes arqueològiques. D'aquests, únicament en quatre s'ha procedit a l'excavació en extensió (sitges de la Por, forn de can Portell, can Balençó i camí de Vista Alegre), mentre que de la resta, dos van quedar exhaurits durant la delimitació (Santa Margarida i Pla dels Capellans), un altre va ser localitzat i excavat durant el seguiment de màquines (Torrent de les Piques) i en un l'excavació va quedar proposada (el Morrell).

SANTA MARGARIDA DE CABRERA

Santa Margarida de Cabrera es troba situada dins el terme municipal de Cabrera de Mar en el punt on arrenca l'enllaç que uneix la carretera N-II amb la prolongació de l'autopista A-19.

El plantejament dels primers treballs venia condicionat per les nombroses referències bibliogràfiques existents entorn de la riquesa arqueològica del lloc. En aquest indret es trobava situada l'església romànica de Santa Margarida de Cabrera, la qual estava adossada a la masia de Can Cebrià i fou enderrocada l'any 1950. Són diversos els autors que han esmentat també la possible existència d'una vil·la romana, especialment Marià Ribas (RIBAS 1928, 1932, 1933, 1934, 1952, 1964, 1975) el qual menciona en diverses ocasions un gran nombre de troballes. Tot i que la zona on es construeix la nova carretera es troba relativament allunyada de la masia, lloc on se situaven les restes mencionades, els treballs de delimitació havien de permetre comprovar si el possible jaciment s'estenia pels voltants de la masia.

Aquests treballs van consistir en l'excavació de nou rases, vuit de les quals van posar en evidència una seqüència estratigràfica formada per un conjunt d'estrats originats per l'acumulació de sediments de formació natural i que contenen alguns fragments ceràmics d'època ibèrica i romana, escadussers i d'aspecte rodat. Tan sols en un dels sondeigs es va documentar l'existència de restes arqueològiques, i es localitzà un retall d'ús indeterminat de 0,90 m x 0,50 m. Per aquest motiu es va fer un altre sondeig a pocs metres de distància per verificar l'extensió de les restes. A causa dels resultats negatius d'aquest, es va procedir a l'ampliació del sondeig inicial, i es comprovà que es tractava d'una petita rasa de planta i secció ovalada amortitzada amb un reble de pedres, *tegulae* i altres elements constructius d'època romana. El material recuperat no ha permès proposar cap datació fiable per a la seva amortització. No obstant això, podem pensar amb una certa seguretat que es tracta d'un nivell originat en època romana ja que no aparegué cap contaminació ceràmica d'època posterior.

PLA DELS CAPELLANS

Es troba situat al terme municipal de Mataró, entre la riera de Figuera Major i el torrent d'en Pregària. Només es tenia notícia d'aquest jaciment a partir de les prospeccions fetes en el traçat de l'autovia, que porporcionaren materials ceràmics d'època ibèrica d'aspecte rodat (DEFAUS/MARTÍN 1989).

Es van fer un total de nou sondeigs, i només en dos d'ells aparegué un estrat de poca potència amb material ibèric, ceràmica Campaniana A i àmfora itàlica. Davant de la manca d'estructures, l'escassa entitat dels estrats i l'aspecte rodat de la ceràmica es va interpretar que els materials apareguts provenien d'algun punt proper a l'àrea delimitada no afectat per les obres. Així doncs, es van donar per finalitzats els treballs, tot recomanant una especial atenció als treballs de construcció.

SITGES DE LA POR

El jaciment de les Sitges de la Por es troba situat al terme municipal d'Argentona, a la riba dreta de la riera d'Argentona.

Segons els resultats de les prospeccions hi apareixia ceràmica ibèrica (DEFAUS/MARTÍN 1989). La inspecció ocular de la zona en el moment d'iniciar els treballs no va permetre demostrar, però, cap concentració prou significativa de material arqueològic en superfície així com tampoc la presència visible de cap estructura. Per aquesta raó es feren tres sondeigs, i s'aprofitaren els talussos del terrament del terreny per tal d'obtenir seqüències estratigràfiques completes.

En cap de les rases obertes no es van documentar restes estructurals, si bé es va demostrar l'existència de nivells amb materials arqueològics que havien estat arrasats parcialment amb motiu de conformació del terreny en terrasses de conreu. Aquests nivells, formats per l'erosió del terreny, oferien un conjunt ceràmic força homogeni, gens contaminat per materials posteriors, que ens situa en un horitzó cronològic que abasta des de mitjan segle II aC fins al segle I dC.

Aquests resultats feien pensar en l'existència de vestigis arqueològics en una zona relativament pròxima, motiu pel qual es va creure necessària la realització d'una excavació en extensió. L'excavació va consistir en l'obertura d'un quadre de 25 m² a la zona on havia aparegut una més gran concentració de materials. Posteriorment, amb l'exhumació del nivell superficial, el quadre va quedar reduït a un extrem on s'havia localitzat la presència de nivells amb materials ceràmics antics d'aspecte no rodat i de grans dimensions. La presència d'aquests en un sediment molt fi, resultat d'un procés de sedimentació lenta, sembla confirmar l'existència d'un jaciment arqueològic a les rodalies de l'àrea intervinguda i que resta al marge del traçat de la variant. A causa d'aquests resultats, es va abandonar l'excavació en extensió de la resta del quadre obert inicialment. No obstant això, i per a més seguretat, es van fer diverses rases, amb l'ajut de maquinària pesant, per tal de confirmar els resultats.

FORN DE CAN PORTELL

Cent metres més al nord de les sitges de la Por es va localitzar el jaciment de can Portell, situat al vessant dret de la riera d'Argentona, al terme municipal d'aquesta població. Les úniques notícies relatives a la importància arqueològica de l'àrea procedien de les prospeccions de l'any 1989 (DEFAUS/MARTÍN 1989), en les quals es van localitzar nombrosos fragments ceràmics d'època ibèrica i romana i una estructura feta de grans blocs de granit que es va interpretar com un mur. També es donava notícia de l'existència d'una petita càmera de forn de planta circular propera al jaciment que, si bé no era afectada directament pel traçat de l'autovia, podia haver generat altres elements arqueològics d'interès.

La intervenció inicial va constar de vuit sondeigs. Els quatre primers, a la part baixa de la zona, no van oferir cap resultat arqueològic positiu. En un d'ells es va procedir a l'excavació de l'estructura identificada durant les prospeccions, la qual, un cop excavada, es va revelar com les restes d'una conducció moderna

formada per dos murs paral·lels i coberta per grans blocs de granit. Una altra rasa, excavada a la part més elevada del traçat de l'autovia va permetre, en canvi, localitzar diversos nivells que contenien exclusivament material ceràmic romà i que fou interpretat com a part d'un abocador relacionat amb un centre de producció amfòrica.

A partir d'aquestes dades, es va proposar una excavació en extensió de l'àrea més propera als sondeigs que havien proporcionat resultats positius. Després de diverses tasques de neteja de talussos i rebaixos del nivell superficial fets amb l'ajut d'una màquina retro-excavadora, es va optar per obrir un quadre de 17 m². La finalitat d'aquest quadre radicava en l'obtenció d'una mostra representativa del material que ens permetés establir la cronologia i la seqüència estratigràfica de l'abocador.

Així, es va evidenciar que l'abocador presentava diversos materials molt similars que formaven part d'un mateix abocament, el qual es presenta molt homogeni, tant des del punt de vista estratigràfic com ceramològic. El conjunt ceràmic ens situa en un horitzó datable entre els anys 15-20 dC a partir d'algunes formes de terra sigil·lada Itàlica. La major part del material recuperat en l'excavació és àmfora tarraconense, bàsicament del tipus Dressel 2-4 i Pascual 1 i, en menys mesura, Laietana 1 i Dressel 1.

CAN BALENÇÓ

El jaciment de can Balençó està situat al terme municipal d'Argentona, als terrenys de conreu de la finca de can Balençó, enclavats a la falda nord-oest del turó de Cerdanyola.

Els resultats de les prospeccions assenyalaven una gran àrea de 15.000 m² amb materials ceràmics ibèrics en superfície (DEFAUS/MARTÍN 1989). El primer pas per iniciar la delimitació va consistir en el reconeixement dels terrenys per tal d'emplaçar els sondeigs de la manera més adient, situant-los en aquells punts on es va detectar una més gran concentració ceràmica.

En total van ser excavats catorze sondeigs, la major part dels quals van proporcionar una estratigrafia formada per sediments aportats per l'erosió. No obstant això, dos sondeigs permeteren ja documentar les primeres restes estructurals, consistents en dos murs de pedres irregulars travades amb fang. Quant a la cronologia, els materials apuntaven a una inutilització al final del segle I aC, i un període d'habitació del segle II aC.

L'excavació en extensió es va iniciar amb l'obertura d'un primer quadre que comprenia l'extensió existent entre els dos sondeigs que havien proporcionat resultats positius, amb la finalitat d'obtenir ràpidament una primera aproximació a les característiques del jaciment, establir un marc cronològic més precís i precisar-ne l'estat de conservació, factors que determinaren els treballs posteriors. Finalment, la zona excavada va abastar una superfície de 1.200 m². La col·laboració de l'empresa constructora i Autopistas va permetre la intervenció de maquinària pesant per tal de retirar els nivells superficials, els quals arribaven a superar el 1,5 m de potència (Figura 2).

Les estructures apareixien cobertes per un potent nivell d'amortització format a partir de l'abandó de l'assentament, per sota del qual es conservava en algunes zones un nivell d'enderroc, resultat de l'ensorrament de les cobertes. Els murs configuraven petits àmbits de planta quadrangular però en nombrosos punts les restes apareixien molt degradades, i era difícil la identificació d'àmbits i el restabliment de la planta. En d'altres, en canvi, es mantenia el contorn sencer de les habitacions que conservaven en el seu interior pavimentacions de terra piconada com també, en quatre casos, una llar consistent en una acumulació de fragments ceràmics o bé en una *tegula* encaixada en el paviment.

Quant a l'extensió de l'assentament, manca el límit nord ja que ultrapassa el límit de l'àrea afectada per les obres. D'altra banda, cal destacar que el límit sud-oest el donava per una antiga riera delimitada per un mur que protegia la seva riba dreta.

L'excavació dels nivells de pavimentació i la seva preparació va posar al descobert estructures d'una fase anterior a la documentada fins aquell moment. Aquestes estructures apareixien força arrasades i presentaven una planta molt fraccionada, fet que dificulta la seva comprensió. Les habitacions també tenien paviments de terra piconada i llars similars a les ja documentades.

Pel que fa a la cronologia, la construcció de la primera fase s'ha de situar a mitjan segle II aC, mentre que la de la segona va del tercer quart del segle I, aC fins al darrer decenni del mateix segle, moment en què quedà definitivament abandonat.

Finalment, cal mencionar la presència, a l'extrem nord-est del jaciment, de les restes d'un mur que sembla conformar una habitació de planta rectangular dividida en dues estances i amb un extrem acabat en forma absidada. Aquesta estructura apareix molt degradada i desproveïda de context arqueològic que permeti inserir-la en cap de les dues fases documentades.

CAMÍ DE VISTA ALEGRE

El jaciment del camí de Vista Alegre, al terme municipal de Mataró, se situa en el vessant nord-est del turó on es troba el barri de Vista Alegre i al nord de la riera de Sant Simó.

El coneixement de l'existència d'un jaciment a la zona el devem a M. Prevosti (PREVOSTI 1981, vol. I, 469), que va publicar-ne alguns materials ceràmics d'època romana. Durant la realització de l'inventari del patrimoni arqueològic de la comarca del Maresme (IPA 1987) i en les prospeccions posteriors (DEFAUS/MARTÍN 1989) es van localitzar novament materials en superfície.

La delimitació va constar de nou sondeigs. En una de les rases es va comprovar la presència d'un fons de sitja, la qual havia estat destruïda gairebé en la seva totalitat a causa de les remocions efectuades en el terreny. La seva inutilització data de la primera meitat del segle I aC. En una altra rasa es va localitzar una estratigrafia corresponent a un abocador dins el qual es podien diferenciar dos moments cronològics diferenciats: un d'època romana i un altre d'ibèric.

Amb aquests resultats es va iniciar l'excavació del jaciment diferenciant dos

sectors. El primer es va plantejar als voltants de la sitja per tal de comprovar si n'hi havia més, per a la qual cosa es va procedir al rebaix mecànic del nivell superficial i a la posterior neteja manual de tota l'àrea. Durant aquest procés es va evidenciar la inexistència d'altres sitges i es van localitzar les restes d'un forn d'època moderna excavat en el terreny natural.

El segon dels sectors es va situar als voltants de la rasa en què havia aparegut l'abocador, amb l'obertura d'un quadre de 120 m². La seva excavació va permetre comprovar que l'abocador es trobava situat a l'interior d'un torrent i l'exhauriment de l'estratigrafia va permetre establir l'existència de dos horitzons cronològics diferenciats. El més antic és d'època ibèrica, amb un conjunt ceramològic datable a la primera meitat del segle III aC i les característiques del material, amb una gran quantitat de fragments d'àmfora ibèrica, alguns dels quals presenten defectes de fabricació, permeten relacionar el jaciment amb un centre de producció ceràmica. El segon horitzó està constituït pels nivells que contenen materials d'època romana i que abasten un arc cronològic que va des d'època augustiana fins a la segona meitat del segle IV dC. Cal precisar que el darrer estrat conté gran abundància de materials constructius que semblen constituir elements d'un enderroc d'una vil·la. Els anteriors podrien correspondre a abocaments provinents del mateix lloc d'ocupació o d'algun altre proper.

Paral·lelament, es va procedir a la delimitació total de l'abocador, amb mitjans mecànics principalment, tot i que sense continuar l'excavació ja que les obres no comportaven la destrucció del jaciment.

TORRENT DE LES PIQUES

El jaciment del torrent de les Piques es troba situat dins el terme de Mataró, entre el torrent de les Piques i la riera de Cirera.

Les dades procedents de Marià Ribas (RIBAS 1933, 1934 i 1975), recollides més tard per M. Prevosti (PREVOSTI 1981), així com les de l'inventari del patrimoni arqueològic (IPA 1987), i de les darreres prospeccions (DEFAUS/MARTÍN 1989), indicaven la probable presència de restes d'una vil·la romana d'origen republicà que es prolongava fins a l'època baix-imperial.

Tot i que els importants rebaixos que havien afectat darrerament la zona feien preveure un estat de conservació precari, la vil·la podria haver deixat rastres dels seus fonaments en el sauló i, per tant, calia sondejar, si més no, tota l'extensió del jaciment afectada per la nova carretera. Es va excavar un total de nou rases, en les quals es repetia la mateixa seqüència, descansant directament el nivell superficial sobre el sauló, sense que aquest conservés cap evidència arqueològica. D'aquesta manera, es van donar per evidència arqueològica. D'aquesta manera, es van donar per finalitzats els treballs de delimitació, però, això no obstant, es va aconsellar un seguiment estret dels treballs de construcció, davant la possibilitat que es conservés alguna resta puntual.

Fou així com, en ocasió d'uns rebaixos fets a la zona, es va detectar la presència d'elements arqueològics en un retall del sauló. Es tractava bàsicament d'un grup de *dolia* que apareixien encabits en el sòl geològic, dels quals es conservava

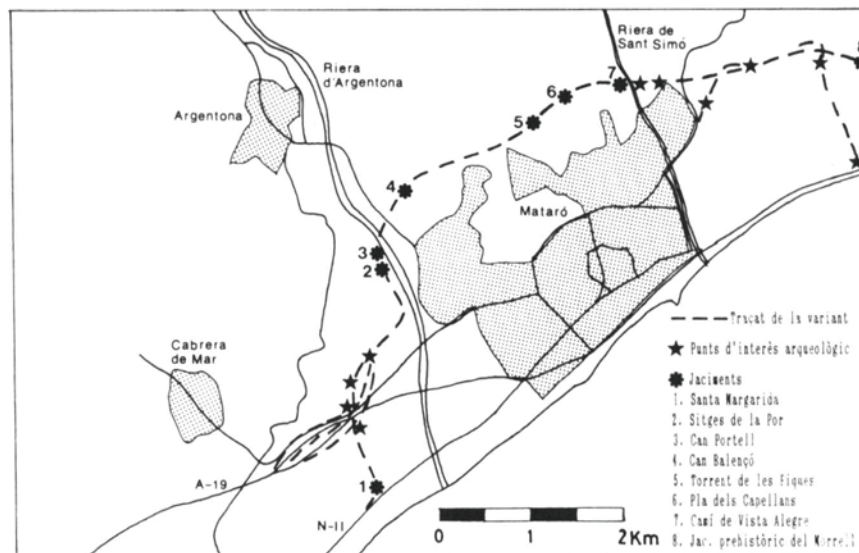

Fig. 1. Mapa amb la situació dels jaciments. 1: Santa Margarida. 2: Sitges de la Por. 3: Can Portell. 4: Can Balençó. 5: Torrent de les Piques. 6: Pla dels Capellans. 7: Camí de Vista Alegre. 8: El Morrell.

només una mínima part. El conjunt de restes apareixia cobert per un petit nivell d'amortització per damunt del qual es disposava un gran nivell de sauló abocat a la zona durant les remocions efectuades amb el terrassament dels camps. La datació és poc precisa, ja que únicament comptem amb un fragment de T.S. Africana C localitzat en els nivells d'amortització dels *dolia* que ens situa, en principi, a mitjan segle III dC.

EL MORRELL

Finalment, a l'àrea anomenada Jaciment ibèric, del Morrell, situada dins el terme municipal de Mataró, entre el torrent de les Bruixes i la riera de Vallgiró, al voltant del camí de les Palmes, els treballs de delimitació van permetre localitzar restes arqueològiques que daten del bronze antic. Fins al moment, no s'ha procedit encara a l'excavació en extensió del jaciment.

Marià Ribas ja havia esmentat troballes aïllades de material ibèric al nord de la vila romana del Morrell i prop del torrent de les Bruixes (RIBAS 1952). La situació del jaciment ibèric, però, es va establir durant la confecció de l'inventari del patrimoni arqueològic (IPA 1987).

Es va fer un total de sis sondeigs en un àrea que presentava evidències de remocions recents que havien comportat un rebaix significatiu del terreny. La major part dels sondeigs van donar resultats negatius sense que es localitzés cap evidència del jaciment ibèric, excepte al costat d'un pal d'alta tensió on es

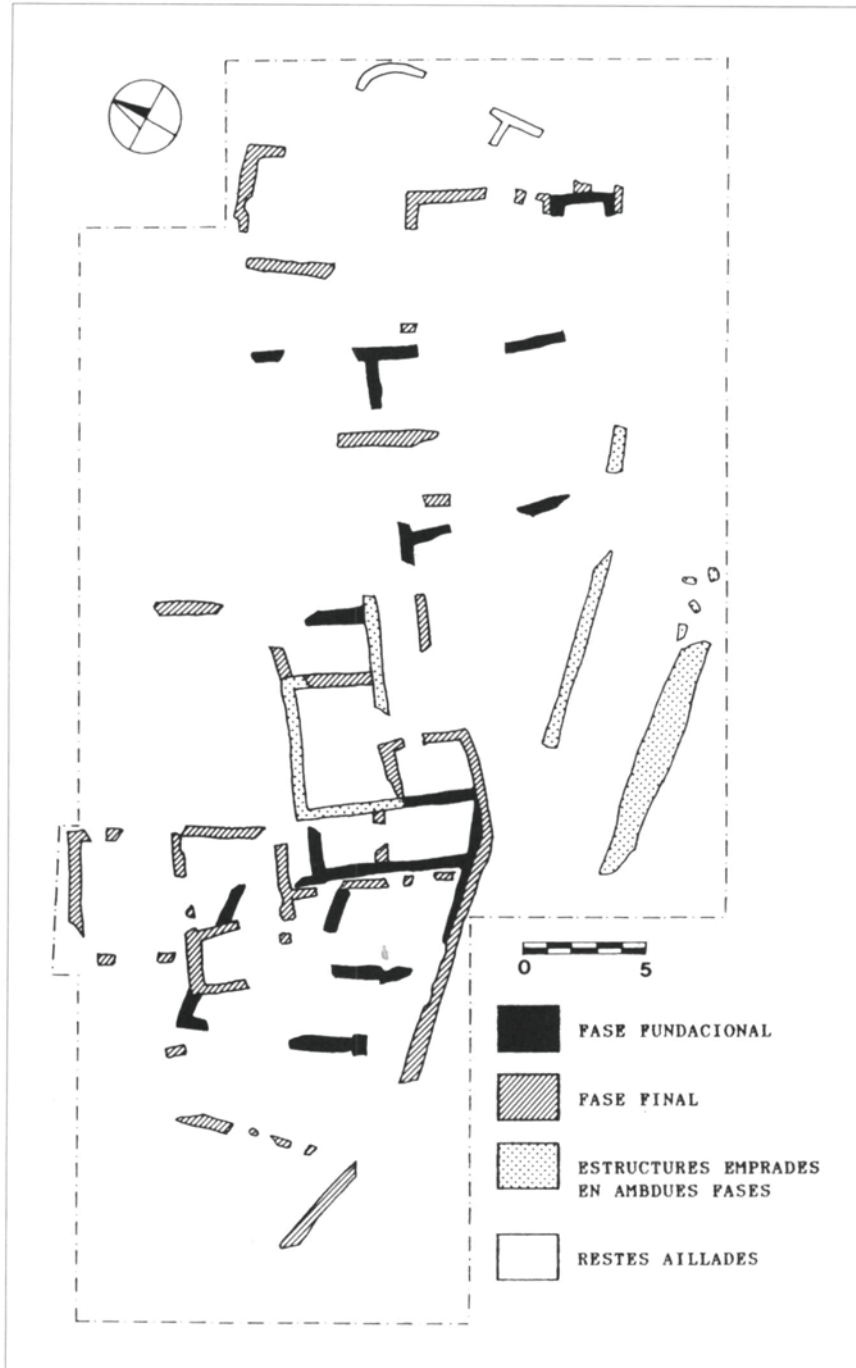

Fig. 2. Planta general de Can Balençó.

conservava la seqüència estratigràfica original. El sondeig més septentrional, però, va permetre localitzar un estrat que contenia materials datables al bronze antic. El material recuperat consisteix en un gran nombre de fragments de ceràmica modelada a mà, un nombre considerable de petxines, i alguns fragments de pedra polida.

CONCLUSIONS

La construcció de la variant de Mataró ha proporcionat l'oportunitat de fer una intervenció arqueològica programada en una extensió geogràfica de grans dimensions, fet que ha de contribuir a un millor coneixement del poblament antic de la comarca gràcies a l'obtenció d'un gran nombre de dades. En aquests moments, podem apuntar alguns dels aspectes més interessants, els quals seran objecte d'estudi més aprofundit en una propera publicació.

En primer lloc, s'ha testimoniats la presència d'una sèrie de jaciments que abasten un àmbit cronològic que va des del bronze antic fins a l'època romana. Especialment interessants esdevenen el camí de Vista Alegre, can Balançó i can Portell, pel fet que presenten una continuïtat gairebé total des de l'ibèric ple fins a la plena romanització, i poden contribuir així decisivament a l'estudi d'aquest període de canvis. Els patrons d'assentament, la producció econòmica i el comerç, o la romanització i la resposta indígena, seran alguns dels aspectes essencials que caldrà tractar.

A nivell espacial, s'han obtingut també dades importants, tot i que cal ésser conscient del caràcter limitat de la intervenció, ja que aquesta ha quedat restringida a la franja de terreny directament afectada per les obres de construcció de la nova carretera. Així doncs, s'ha de remarcar que sembla constatar-se una ocupació de la plana a l'aire lliure en el bronze antic. Posteriorment, s'evidencia una concentració de jaciments en època ibèrica i romana a les valls de les dues rieres més grans de la zona (rieres d'Argentona i Sant Simó), les quals comporten unes determinades condicions geomorfològiques com són la fertilitat de la terra, la proximitat de l'aigua i la bona comunicació.

BIBLIOGRAFIA

1. DEFAUS, J.M.; MARTÍN, A. *Memòria de les prospeccions de la futura auto-via de Mataró a Palafofolls (juliol-setembre 1989)*. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1989. Inèdit.
2. *Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya, comarca del Maresme*. Barcelona: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1987. Inèdit.
3. PREVOSTI, M. «Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro». Mataró: 1981.
4. RIBAS, M. «Topografia ibèrica i romana de la nostra comarca», *Diari de Mataró*, 26 de juliol de 1928. Mataró: 1928.
5. RIBAS, M. «La necròpolis de Vilasar de Mar» *La Paraula Cristiana IV*. Barcelona: 1932.
6. RIBAS, M. «La romana Iluro», *La Paraula Cristiana XVII*. Barcelona: 1933.
7. RIBAS, M. *Orígens i fets històrics de Mataró*. Mataró: 1934.
8. RIBAS, M. *El poblament d'Iluro*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1952.
9. RIBAS, M. *Els orígens de Mataró*. Mataró: 1964.
10. RIBAS, M. *El Maresme en els primers segles del Cristianisme*. Mataró: 1975.